Анотація

Конспект лекцій підготовлено відповідно до програми навчальної дисципліни «Соціальна політика», яка входить до навчального плану підготовки фахівців за спеціальністю «Управління персоналом та економіка праці». У конспекті висвітлено основні закономірності, характеристики, властивості формування та виникнення соціальних потреб людини на різних рівнях їх прояву, систему способів їх забезпечення в соціально-політичному житті суспільства на певних ступенях його розвитку.

Вступ

Змістовна частина конспекту лекцій побудована за окремими темами, які в цілому охоплюють робочу програму курсу:

- соціальна політика як функція державного управління
- моделі соціальної політики в різних економічних системах;
- нормативно-правове забезпечення соціальної політики в Україні;
- планування та фінансування розвитку соціальної сфери;
- система соціального захисту людини;
- соціальний захист економічно активного населення;
- соціальний захист вразливих верст в населення. Соціально-трудова реабілітація інвалідів;
- сучасний стан і проблеми пенсійної системи України;
- формування соціальної політики підприємства.

Ринкова трансформація економіки України передбачає новий підхід до розуміння соціальної політики, яка передбачає створення умов для задоволення соціальних потреб шляхом реалізації конституційних прав і свобод людини, які забезпечують її існування та розвиток як соціальної істоти. Сучасні управлінці повинні мати достатньо навичок і знань для здійснення організаційно-управлінської, планово-економічної, аналітичної, науково-дослідницької та навчально-методичної діяльності. Дисципліна формує знання для забезпечення раціонального використання трудових ресурсів та підвищення ефективності їх організації на принципах урахування матеріальних і нематеріальних потреб та інтересів співробітників; доступність і гласність видатків підприємства; скорочення конфліктів; поліпшення відносин між роботодавцями і найманими працівниками; залучення нових працівників; створення сприятливого іміджу підприємства в очах громадськості; «прив'язка» персоналу до даної організації.

Предмет дисципліни – є закономірності й процеси формування та забезпечення соціальних потреб людини, як на рівні підприємства (організації), так і на рівні держави, характеристика сучасних процесів, що протікають у соціальній сфері.

Мета дисципліни – надати можливість майбутнім фахівцям опанувати сучасні знання в галузі соціальної політики, з державного регулювання соціальними процесами, реалізації моделей соціальної політики з урахуванням

досвіду розвинутих країн, управління соціально-політичними процесами, здійснення соціального захисту і соціального розвитку на макро- та мікрорівні.

В результаті вивчення та засвоєння основних положень дисципліни «Соціальна політика» студент повинен

знати:

- сутність і значення соціальної політики;
- моделі соціальної політики в різних економічних системах і механізм їх застосування;
- основні напрями соціальної політики в Україні;
- нормативно-правове забезпечення соціальної сфери;
- форми соціального захисту населення;
- механізм реалізації соціальної політики держави;
- форми планування та фінансування соціальної сфери;
- проблеми пенсійної системи України та її етапи впровадження;
- формування соціальної політики підприємства.

вміти:

- орієнтуватися у моделях соціальної політики;
- оцінювати сучасний рівень соціально-політичного становища в Україні;
- характеризувати рівень захисту економічно-активного населення і соціально вразливих верств населення;
- орієнтуватися у нормативно-правових документах, що регламентують соціальну політику в Україні;
- виявляти переваги та недоліки існуючого пенсійного забезпечення з урахуванням зарубіжного досвіду;
- формувати соціальну політику підприємства (організації);
- планувати соціальний розвиток персоналу;
- визначати ефективність соціальних заходів соціально-економічного розвитку підприємства.

Зв'язок з іншими дисциплінами. «Соціальна політика» базується на вивченні економічних і соціальних дисциплін: «Економіка праці та соціально-трудові відносини», «Соціальна економіка», «Демографія», «Ринок праці», «Організація праці», «Державне і регіональне управління», «Управління персоналом», «Управління розвитком персоналу», «Стратегічне управління трудовими ресурсами», «Управління конфліктами».

ТЕМА 1. СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ФУНКЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

1.1. Об’єкт, предмет, методи і завдання соціальної політики.
1.2. Держава та її роль в реалізації соціальної політики.
1.3. Соціальна політика і соціальна справедливість.
1.4. Соціальне партнерство, його роль у вирішенні соціальних проблем.

1.1. Об’єкт, предмет, методи і завдання соціальної політики

Об’єкт дисципліни «Соціальна політика» – це сукупність соціальних потреб людини, які вона має реалізувати в різних сферах свого життя і які повинні бути захищені з боку держави і суспільства.

Предметом дисципліни є характеристики, властивості, закономірності формування та виникнення соціальних потреб людини на різних рівнях їх прояву і складна система способів їх забезпечення в соціально-політичному житті суспільства на певних ступенях його розвитку.

Соціальна політика – це важлива складова внутрішньої політики держави, яка втілюється в життя через соціальні програми і на практиці реалізує відносини в суспільстві в інтересах і через інтереси основних соціальних груп населення.

Визначальною у **соціальній політиці** є діяльність держави, спрямована на регулювання, стабілізацію і розвиток соціальних відносин у суспільстві та реалізацію (задоволення) соціальних потреб людини.

Соціальна політика має завдання з розробки заходів щодо збереження та укріплення існуючого суспільного устрою, або заміни його новим (прогресивним або регресивним).

Згідно Конституції України «Завдання соціальної політики — це діяльність державних та громадських інститутів, суспільних груп та окремих осіб (суб’єктів соціальної політики), спрямована на реалізацію соціальних потреб людини, що забезпечують її життєдіяльність та розвиток як соціальної істоти на основі відносин принципу соціальної справедливості при беззастережному дотриманні її громадянських прав та свобод»[18].

Соціальна політика будучи складною системою, включає в себе такі підсистеми: органи управління, нормативно-правову базу, науково-дослідні установи, освітні заклади, служби профорієнтації та зайнятості, управління праці та соціального захисту населення, процедури управління, програми та організаційні заходи їх реалізації, матеріально-технічну базу, відповідні комп’ютерні технології, інформаційне забезпечення тощо.

Для успішного дослідження такої складної системи не обійтися без сукупності різноманітних методів: формально логічних; економіко-математичних; статистичних; структурно-функціональних; порівняльного аналізу; функціонально-вартісного аналізу та інших.

Соціальна політика як навчальний предмет тісно пов'язана з цілим рядом дисциплін економічного і соціального характеру: філософією, політекономією, сучасними економічними теоріями, макроекономікою, менеджментом, соціологією, психологією.

1.2.Держава та її роль в реалізації соціальної політики

У соціальній політиці сучасної соціальної держави ключову роль відіграє держава, завдячуючи якій виникають, існують і діють інші суб'єкти, як-то об'єднання, громадські, благодійні організації тощо.

Соціальна політика за своєю суттю і повинна бути спрямована на побудову держави загального добробуту.

«Держава загального добробуту» – широке поняття, і сутність його полягає в тому, що держава взяла на себе обов'язок забезпечувати повний добробут населення. До сфери діяльності згаданої держави входять такі соціальні сфери, як охорона здоров'я, освіта, соціальні служби і розгалужені програми соціального страхування, а також політика, що сприяє повній зайнятості чи допомагає найменш захищеним працівникам. В останні роки передові держави загального добробуту пропонують політику, що домагається рівності людей за популяційними групами та статтю.

На сьогодні поняття «держава загального добробуту» ще академічно не визначене, але для його концептуального розкриття потрібно, за словами канадського вченого Теренса Ганслі, враховувати як мінімум чотири підстави, що включають програми, служби та заходи, які переслідують соціальні цілі. Сюди також можна включити програми, чиї первинні цілі інші — це, зокрема, оподаткування та фінансова політика, адже все економічне одночасно є соціальним.

Перша підстава полягає в пошуку альтернативи державному забезпеченню приватної діяльності, отриманню при цьому доходів та винагород і забезпечення цим самим її захисту й самозахисту.

Отже, функції надання громадських послуг, як і збільшення обсягу їх регулювання та планування, все більше передаються приватному сектору. Грані між громадським і приватним стираються. Необхідність націлювати приватних роботодавців і приватну ініціативу на те, що може принести певні соціальні здобутки.

Другою підставою такої концепції є важливість суспільної та добродійної діяльності.

Третя підстава такої концепції – глобальна економічна трансформація, що протидіє ефективності та масштабам національних заходів урядів. Така трансформація включає падіння торговельних бар'єрів між країнами і поступову локалізацію кожного компонента виробництва та розподілу в країні, де найкраще поєднуються витрати та винагороди. Означені процеси розвитку обмежують потенціал традиційної національної соціальної політики при визначенні природи й характеристик національних ринків праці.

Четвертою підставою такої концепції є наявна в багатьох зонах світу тенденція децентралізації до рівня місцевого уряду тих обов'язків, що так чи інакше можуть бути централізовані на національному та адміністративних рівнях. У цілому ця тенденція означає, що місцеві рішення можуть не вимагати загальнонаціональної узгодженості, яка характеризує основний напрям соціальної політики, і що може статися чимала плутанина заходів і методів надання послуг.

Відтак застосовуваний підхід засвідчує чільне місце держави і визначає параметри сфери соціальної політики, але залишає відкритими межі дій та методів надання послуг.

Отже, *соціальна політика є функцією державної діяльності й відповідальності:*

— *за використання громадських ресурсів;*

— *за регулювання приватної діяльності;*

— *за підтримку приватно-індивідуальної та колективної поведінки з метою максималізації соціальної вигоди та умов життя населення.*

Сюди входять:

— заходи й програми, безпосередньо спрямовані на забезпечення соціальних винагород у формі прибутку або послуг, включно з освітою, здоров'ям, соціальним захистом та персональними соціальними службами (догляд за людиною, розвиток людини, реабілітація та профілактика);

— заходи, що регулюють приватну поведінку для потреб досягнення соціальних цілей, як-то права та обов'язки громадян, забезпечення прав людини та правосуддя, заходи працевлаштування, заходи для захисту споживачів, заходи стосовно сім'ї включно із сімейним правом;

— соціальні та інші місцеві заходи, як, приміром, заходи з метою перерозподілу податків, фінансові заходи для надання робочих місць, забезпечення доступності перевезень, заходи з забезпечення прав орендарів.

У рамках соціальної політики існує конкретна мета — надання **особливого захисту** й **допомоги** бідним і слабозахищеним групам населення. Спеціальна увага приділяється також розв'язанню або полегшенню соціальних проблем, що їх можуть спричинити економічні обставини або несподівані природні катаклізми.

1.3.Соціальна політика і соціальна справедливість

Ключовим принципом у реалізації соціальної політики виступає забезпечення соціальної справедливості.

Соціальна справедливість – це соціально-психологічне сприйняття принципів і форм організації суспільства, що відповідає інтересам людей і соціальних груп, тобто узагальнена моральна оцінка суспільних відносин.

Соціальна справедливість – це і узагальнена моральна оцінка суспільних відносин, і один з основних загальнолюдських соціальних ідеалів, конкретне розуміння і зміст якого змінювалося протягом історії. При визначенні соціальну справедливість найчастіше співвідносять із соціальною рівністю.

У науковій літературі мають місце чотири погляди на соціальну справедливість. Ми розглянемо найбільш відомі концепції справедливості чи справедливого розподілу доходів: егалітаристську, утилітаристську, роулсіанську й ринкову.

Егалітаристська концепція (фр. egalite — рівність) вважає справедливим *зрівняльний розподіл доходів*, тобто коли всі члени суспільства отримують рівні блага. Логіка міркувань тут така: якщо потрібно розділити визначену кількість благ між людьми, які однаково цього заслуговують, то справедливим був би розподіл порівну.

Другий концептуальний принцип – **роулсіанський** – пов'язаний з ім'ям Джона Роулса, сучасного американського філософа. На його думку, справедливою вважається така диференціація доходів, при якій відносна економічна нерівність припустима лише тоді, коли вона сприяє досягненню більш високого абсолютного рівня життя найбіднішими членами суспільства

Третій концептуальний принцип – **утилітарний –** походить своїми коренями із вчення Ієремії Бентама, англійського економіста, основоположника доктрини утилітаризму. Бентам вважав, що головним завданням держави є забезпечення найбільшого щастя для можливо більшої кількості членів суспільства. Однак Бентам виходив із того, що функції корисності в різних людей неоднакові. Інакше кажучи, здатність до насолоди в результаті володіння якоюсь кількістю благ у кожної людини своя. Одержувати при цьому більшу частку суспільного багатства має той, хто корисніший для суспільства.

Четвертий концептуальний принцип – **ринковий** розподіл доходів припускає відповідність доходу кожного власника фактора виробництва граничному продукту, отриманого від даного фактора. Соціальна справедливість при цьому встановлюється ринком і його регуляторами. Таким чином, у цьому випадку припустима значна нерівність при розподілі доходів.

Вибір принципів соціальної справедливості в перерозподілі доходів визначається в кожнім суспільстві по-своєму, виходячи з духовних підвалин і вироблених національних стандартів, що формувалися протягом усього попереднього історичного розвитку даної країни.

Для реалізації економічних реформ, відновлення суспільства необхідний пошук компромісу, що відповідає національним особливостям, духовному настрою суспільства і враховує економічну ситуацію в країні.

Рівень економічного розвитку країни визначає рівень і масштаби споживання, а, значить, багато в чому — й умови формування потреб людей.

Система соціального захисту реалізується через регламентацію праці у законодавчій формі (тривалість робочого тижня, тривалість і порядок надання відпусток, охорони праці й ін.) та її оплати (установлення мінімальних ставок заробітної плати й ін.), а також визначення прав працівників при прийомі на роботу і звільненні. Ця сторона системи соціального захисту також зумовлена рівнем економічного розвитку країни, співвідношенням у ній політичних сил і рівнем суспільної самосвідомості.

Реалізація принципу соціальної справедливості у суспільстві означає, що при цьому здійснюється справедливий розподіл:

1) діяльності, доходів, праці;
2) соціальних благ (прав, можливостей, влади, винагород, визнання);
3) рівня та якості життя;
4) інформації та культурних цінностей.

1.4.Соціальне партнерство, його роль у вирішенні соціальних проблем

Соціальне партнерство – це механізм регулювання соціально-трудових відносин, тобто ключових суспільних відносин, включає державу, підприємців і профспілки. Воно спрямоване на укладення багатосторонніх угод, колективних договорів.

Соціальне партнерство здійснюється на 3 рівнях:

1 — національний;
2 — галузевий (регіональний);
3 — підприємства.

Їх суб'єкти:

— **на національному рівні** : уряд, підприємства, профспілки;
— **на галузевому:** підприємці, галузеві профспілки;
— **на рівні підприємства:** адміністрація або власник підприємства, комітет профспілок.

Предмети переговорів:

— на національному рівні: загальні умови заробітної плати, робочий час, соціальні гарантії мінімальної заробітної плати;
— на галузевому рівні: тарифні умови оплати праці, норми праці, питання умов та оплати праці;
— на рівні підприємства : тарифні умови, форми системи оплати праці, робочий час, норми праці, її охорона.

Соціальне партнерство передбачає виконання таких **функцій**:

а) **захисна** — захист кожної зі сторін партнерства, вирівнювання переваг економічного положення підприємців при визначенні умов найму;

б) **організуюча —** створення можливостей для типізації трудових відносин;

в) **примирна** — досягнення миру та згоди на час дії тарифної угоди.

Нормативно-правове забезпечення соціального партнерства:

— на національному рівні: державні закони та нормативні акти уряду;
— на галузевому рівні: відповідно галузеві нормативно-методичні матеріали (умови, норми праці);
— на рівні підприємства: статут підприємства, нормативи та норми підприємства, включаючи положення про функціонування різних відділів підприємства. Колективні договори (відповідно до ст. 17 Закону «Про підприємства в Україні», «Господарський кодекс України) повинні укладатись на підприємствах, які використовують найману працю, або державних підприємствах [20]. Обов'язково укладаються між власником та колективом підприємства.

Література [1, 18, 20, 32, 34, 37]

Питання для самоперевірки:

1. Яка сутність соціальної політики?
2. У чому полягає зв'язок соціальної політики з економічною політикою держави?
3. Яка роль соціальної політики у становленні соціально орієнтованої ринкової економіки?
4. Який зв'язок соціальної політики і соціальної справедливості?
5. Які Ви знаєте наукові погляди на соціальну справедливість?
6. Що є об'єктами й суб'єктами соціальної політики в економічній системі країни?
7. У чому полягають принципи і механізми реалізації соціальної політики?
8. Яка роль держави та її інститутів у розробці й реалізації соціальної політики?
9. Яка роль соціального партнерства у вирішенні соціальних проблем країни?

ТЕМА 2. МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В РІЗНИХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ

2.1.Соціальна політика у ринковій системі.

2.2.Характеристика моделей соціальної політики в країнах з розвинутою ринковою економікою.

2.3.Досвід Японії, США, Швеції в формуванні соціального забезпечення.

2.4.Проблема вибору моделі соціальної політики в Україні.

2.5.Стратегії, цілі й пріоритети в соціальній політиці України в ринковій економіці.

2.1.Соціальна політика у ринковій системі

В умовах розвинутої ринкової економіки існують два напрямки соціальної політики держави:

1 — соціальне вирівнювання через розподіл доходів;

2 — забезпечення соціальних гарантій за нормальних умов життя.

Основний закон (Конституція) орієнтує державу на ряд головних соціальних цінностей:

1) повага та захист людської гідності;
2) гарантування мінімального прожиткового мінімуму;
3) захист шлюбу, сім'ї, материнства;
4) підтримка розвитку умов праці та господарювання;
5) свобода об'єднань;
6) захист інтересів власності;
7) захист від ймовірних збитків.